

УДК 378

DOI: 10.15587/2519-4984.2020.199558

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР У ФОРМУВАННІ ДИСКУРСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

Р. І. Живолуп

У статті розглянуто питання актуальності та важливості впровадження компетентісного підходу у процесі формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів. Закцентовано увагу на тому, що стрімкий розвиток інформаційного суспільства потребує висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців медійної сфери, які б не лише володіли максимальним обсягом необхідних знань, а й здатністю оперативної та творчої адаптації їх використовувати. З'ясовано сутність понять, які є складовими визначення «дискурсна компетентність». При цьому зазначено, що дискурс – це процес, пов'язаний з творенням мови, а текст – кінцевий результат мовної діяльності. При здійсненні порівняння термінів «компетентність» і «компетенція» доведено, що вони тісно пов'язані, хоч і суттєво відрізняються між собою. У цілому компетентність можна визначити як здатність діяти на основі сформованих компетенцій (якісних характеристик). Зазначено, що на теперішній час при підготовці майбутніх журналістів спостерігається надання відчутної переваги теоретичному опрацюванню матеріалу та відсутність практичних навичок, які б сприяли формуванню дискурсної компетентності майбутнього журналіста, яка, в свою чергу, є визначальною складовою комунікативної компетентності. Основні її компоненти – уміння сприймати та аналізувати, а також якісно формулювати обґрунтовані висновки за допомогою мовних засобів. Належне володіння майбутніми журналістами державною мовою у фаховій комунікації формує усвідомлену мовну поведінку, є підґрунтям духовного та інтелектуального розвитку особистості. Нагальна потреба у підготовці фахівців високого рівня з розвиненими практичними вміннями професійної комунікації та недостатньо ефективною на сьогодні практикою навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх журналістів у вищому навчальному закладі зумовлюють необхідність поглибленого опрацювання відповідних методичних засад. І важливо, щоб саме компетентісний підхід був головним орієнтиром у цьому процесі

Ключові слова: дискурс, комунікація, компетентність, компетентісний підхід, дискурсна компетентність, майбутні журналісти, лінгводидактика

Copyright © 2020, R. Zhyvolup.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

В умовах розвитку інформаційного суспільства все актуальнішою стає проблема підготовки конкурентоспроможних фахівців медійної сфери, які б не тільки мали достатній запас необхідних знань, але й досконало володіли навичками їх творчого використання, могли б гнучко та оперативно реагувати на всілякі зміни суспільно-політичного характеру, а головне, характеризувалися високим рівнем мовної грамотності та здатністю створювати цілісні і стилістично якісні повідомлення у визначені терміни з позицій власного світогляду.

Медіакультура набуває все вагомшого впливу на різноманітні процеси, що відбуваються в полі суспільної взаємодії. Якість функціонування цієї сфери, а отже, і професійний рівень та ступінь особистісного розвитку фахівців, які її безпосередньо формують, мають надзвичайно вагоме значення та вплив на стан всіх структурних складових суспільства.

Необхідність удосконалення дискурсної компетентності майбутніх журналістів розглядається в науковому полі як одна з актуальних проблем лінгводидактики вищої школи. З урахуванням зазначеного вище, це зумовлює підготовку конкурентоспро-

можних фахівців, які не тільки б досконало знали закономірності журналістської професії, а й уміло використовували мовні ресурси для міжособистісної взаємодії в будь-яких виробничих ситуаціях.

2. Літературний огляд

На сьогодні в науковому обігу набувають активного вжитку терміни «компетентність», «дискурс», а також узагальнене поняття «дискурсна компетентність», яке є особливо актуальним у процесі навчання майбутніх журналістів. Одне з перших ґрунтовних досліджень питання компетентісного підходу в освіті було здійснено в другій половині минулого століття і містило концепцію про те, що компетентність – це сукупність знань, умінь і здібностей, які проявляються в особистісно-значущій для суб'єкта діяльності [1]. Пізніше було виокремлено та узагальнено основні ідеї компетентісного підходу в процесі навчання [2] та здійснено класифікацію компетентностей [3]. Під кутом наукового зору перебували і весь процес розвитку ідеї компетентісного підходу в освіті [4], і окремо взяті компетентності як уособлення нової парадигми результату сучасної освіти [5].

Досліджено, що ключові компетентності, які формуються в ході освітнього процесу, справляють вагоме значення на життєвий успіх індивідуума [6]. Загальні особливості компетентнісного підходу у сфері вищої освіти проаналізовано в публікації [7]. Питання формування фахової компетентності майбутніх педагогів-філологів висвітлено в науковій розвідці [8]. Основні складові методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології визначено в праці [9]. Вартим уваги у контексті визначеної теми є дослідження питання термінологічної узгодженості понять «дискурс» і «текст», в якому виокремлено та розглянуто кілька підходів до вирішення цієї проблеми [10]. Докладно простежено особливості тексту і дискурсу як фігур комунікацій [11] та здійснено ретельний аналіз дискурсу у розрізі сфери усної і писемної комунікації [12]. Сучасні вимоги до формування дискурсної компетентності майбутніх працівників медійної сфери передбачають оновлення змісту навчання, що спричинене розширенням міжнародних зв'язків, інтеграцією та інтернаціоналізацією світової вищої освіти. З огляду на це виникає необхідність пошуку нових моделей і підходів до професійної підготовки медійників.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є визначення сутності та ролі застосування компетентнісного підходу як головного методологічного чинника в процесі формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Обґрунтувати необхідність використання на етапі сучасного суспільного розвитку основ компетентнісного підходу при підготовці фахівців медійної галузі.
2. Визначити основні чинники формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів.
3. Виокремити якісні характеристики, які мають набути суб'єкти освітнього процесу – майбутні медійники – в результаті застосування компетентнісного підходу.

4. Матеріали та методи

При написанні статті було застосовано такі методи: аналіз (розглянуто та проаналізовано наукові джерела із досліджуваної проблеми, виокремлено головні тенденції та напрямки здійсненої роботи з окресленої теми, визначено концептуальні засади дослідження); синтез (на підставі проаналізованого доробку об'єднано спільне та протилежне у підходах до питань, дотичних до теми дослідження, уточнено сутнісні характеристики його базових понять); узагальнення (здійснено узагальнені висновки щодо існуючих наукових поглядів у розрізі досліджуваної тематики з частковою власною інтерпретацією певних процесів та явищ).

5. Результати та обговорення

В умовах актуалізації компетентнісної освіти особливої ваги набуває проблема формування

практичних умінь майбутніх журналістів, зокрема, здатність створювати змістовно якісні різножанрові повідомлення в усній і письмовій формі. Професійний контекст майбутнього журналіста, крім позитивного особистісного іміджу, зорієнтовує на оперативність в опрацюванні й аналізі здобутої з різних джерел інформації та продукуванні власної, гнучко й доцільно використовуючи самобутні ресурси української мови [9].

Що ж вміщує в себе поняття «дискурсна компетентність»?

Варто погодитись, що дискурс – це мова, занурена в життя [13]. Тому термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не вживають по відношенню до текстів, зв'язки яких з реальністю безпосередньо не відновлюються. Переконливим є спостереження, що під дискурсом треба мати на увазі іменний когнітивний процес, пов'язаний з реальним творенням мови, створенням мовного твору, текст є кінцевим результатом процесу мовної діяльності, що вливається в певну закінчену (і зафіксовану) форму [10].

Терміни «компетентність» і «компетенція» тісно пов'язані між собою, хоча мають і суттєву різницю. Термін «компетенція» був уперше застосований Н. Хомським у 1965 році в рамках теорії трансформаційних граматик, і передбачав володіння системою граматичних правил, що забезпечує володіння мовою. У цілому можна сказати, що компетенція – це загальна готовність особистості встановити зв'язок між знанням і ситуацією, тобто набір знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення певної проблеми. Компетентність – це здатність діяти на основі сформованих компетенцій, особистісних характеристик і ціннісних установок [5]. Іноді ще компетентність визначається як реалізація людиною своїх професійних функцій [14]. Отже, компетенція – набір вимог, висунутих фахівцеві, компетентність – реальна здатність відповідати цим вимогам. А значить, поняття компетенції є більш вузьким, ніж поняття компетентності. З точки зору соціальної психології компетентність трактується як властивість особистості.

Дискурсна компетентність як складова комунікативної компетентності являє собою здатність побудови цілісних, вмотивованих висловлювань з використанням різних функціональних стилів в усній і письмовій мові.

Закономірностями навчання мови є взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність результатів навчання і засвоєння мови від дидактичного потенціалу мовленнєвого середовища [9]. До закономірностей навчання української мови у лінгводидактиці відноситься насамперед увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння студентами семантики мовних одиниць, а також розвиток мовного чуття. Підґрунтям для вдосконалення дискурсної компетентності майбутніх журналістів є загальнодидактичні принципи, що визначають основні напрями в розробленні змісту й передбачають зв'язок теорії з практикою. Водночас в основу розроблення методики формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів в умовах сучасного вишу покладено специфічні прин-

ципи навчання української мови за професійним спрямуванням.

На сьогодні у масовій підготовці майбутніх журналістів простежуються стереотипи, що склалися у навчанні української мови в професійному спілкуванні – тяжіння до теорії, пов'язаної з опрацюванням мовних норм, особливостей мовного оформлення текстів офіційно-ділового стилю; епізодичне використання професійно спрямованих комунікативних вправ і завдань [9]. На жаль, нерідко без належної уваги залишається формування комунікативної, а відтак, і дискурсної компетентності майбутнього журналіста. Головними складовими її є в першу чергу вміння сприймати та аналізувати інформацію, продукувати діалоги, монологи, брати інтерв'ю, грамотно використовувати фахову термінологію.

Суперечність, що існує між необхідністю володіння майбутніми журналістами належною дискурсною компетентністю та відсутністю ефективної методики формування дискурсної компетентності призводить до труднощів у процесі мовленнєвої діяльності. Об'єктивна потреба у формуванні гармонійних висококваліфікованих фахівців із практичними вміннями міжособистісної професійної комунікації, здатних продукувати певні ідеї грамотно, адекватними мовними засобами, недостатньо ефективна практика навчання української мови за професійним спрямуванням майбутніх журналістів у вищому навчальному закладі зумовлюють необхідність створення відповідних методичних засад формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів у процесі навчання української мови. І значною мірою на це може вплинути застосування саме основ компетентнісного підходу в освіті.

Вважаємо, що до сьогодні при використанні цього підходу є актуальним врахування попередньо розкритих особливостей його реалізації. Це, насамперед, можливості педагогів керувати індивідуалізованими навчальними програмами, орієнтованими на розвиток основних компетентностей учнів, та забезпечення спроможностей педагогів визнання своїх досягнень у вивченні та оцінюванні їхньої педагогічної діяльності. Щодо учнів – спостереження за їх становленням у процесі розвитку. Також важливо здійснення організації педагогічної діагностики з метою вдосконалення освітніх програм та освітньої політики загалом. Головними чинниками ефективної політики в галузі трудових ресурсів є те, що вона має бути заснована на більш ефективних процедурах професійного навчання, працевлаштування і подальшого професійного зростання фахівців [1].

Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з переважною трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційно насиченого простору [3]. Поняття «ключові компетентності» є дотичним не лише до

освітнього процесу, а й стосується формування суспільно важливих життєвих навичок [15].

Виділяють кілька ідей компетентнісного підходу. Перша з них полягає в тому, що компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки вона завжди орієнтувалася на набуття узагальнених способів діяльності. Друга – компетентність не протиставляється знанням, вмінням, навичкам, вона їх вміщує. Третя – компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під впливом родини, друзів, політики тощо [15].

За одним з існуючих розподілів, до функцій компетентнісного підходу в освіті відносять: операціональну (передбачає виявлення (операціоналізацію) системи знань, умінь і навичок, видів готовності студента, які визначають його компетентність і гарантують результативність вирішення професійних, соціальних та особистісних завдань); діяльнісно-технологічну (забезпечує конструювання змісту навчання діяльнісного типу, максимальне наближення до майбутньої сфери діяльності студента, розроблення й упровадження в навчальний процес завдань, способи вирішення яких відповідають технологіям професійної діяльності); виховну (означає посилення виховного складника освітнього процесу, формування у студентів організаторського та управлінського досвіду, культури особистісного та професійного спілкування); діагностичну (передбачає розроблення більш ефективної системи моніторингу якості освітньо-професійного процесу, зокрема, діагностики досягнутих рівнів сформованості компетенцій) [7]. З урахуванням зазначеного компетентнісний підхід можна визначити як «дієвий освітній інструмент розвитку особистості, спрямований на активне й конструктивне входження людини в сучасні суспільні процеси» [6].

Формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів (як невід'ємної складової комунікативної компетентності) передбачає наявність і застосування особливих методологічних підходів і принципів, спрямованих як на розвиток особистості взагалі, насамперед її творчо орієнтованої складової, так і на формування так званої мовної особистості зокрема.

Врахування такої закономірності, як постійна увага до матерії мови та її звукової системи сприяє більш ґрунтовному розвитку лінгвокреативності студентів, оскільки ілюструє особливості вживання фонем у різних стилях, їх співвідношення й сполучуваність. Важливою закономірністю розвитку комунікативної компетентності майбутніх журналістів є розуміння семантики мовних одиниць, врахування якої сприяє усвідомленню функційного навантаження слова, комунікативно доцільному його вживанню в контексті. Процеси сприймання та конструювання стилістично завершених текстів потребують оцінювання виражальних можливостей мови та вмінь користуватися ними в мовленні [9]. З цією метою студенти мають навчитися відчувати смислові і стилістичні відтінки мовних одиниць, оцінювати їхню експресивність, виразність, розрізняти колорит текстів різ-

них типів і стилів мовлення. Розвитку комунікативної, а отже, і дискурсної компетентності майбутніх журналістів значною мірою може сприяти усвідомлення того, що мовленнєві уміння і навички на пряму залежать від знань граматики й словникового складу мови. Відтак, лише за умови ґрунтовного засвоєння теорії мовних норм та наявності практичних навичок їх застосування в реальних умовах майбутній журналіст навчиться створювати стилістично довершені тексти.

6. Висновки

1. Динамічні процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, журналістського зокрема, зумовлюють підготовку конкурентоспроможних фахівців, які не тільки досконало знали б закономірності своєї професії, а й уміло використовували мовні ресурси для міжособистісної взаємодії в будь-яких виробничих ситуаціях. Сучасні вимоги до формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів передбачають оновлення змісту навчання, що спричинене розширенням міжнародних зв'язків, інтеграцією та інтернаціоналізацією світової вищої освіти. За таких умов виникає необхідність пошуку нових моделей і підходів до професійної підготовки майбутніх журналістів. У зазначеному вище контексті найдоцільнішим, на нашу думку, є використання саме компетентнісного підходу.

У «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» [15] компетентнісний підхід визначено як спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності. Він спрямовує професійну діяльність педагога на виконання головної мети вищої освіти – формування компетентного, конкурентоздатного фахівця.

2. У цілому компетентнісний підхід має загальнодидактичну спрямованість, оскільки орієтова-

ний на подолання розриву між отриманими знаннями, набутими уміннями й навичками студентів та конкретною практичною діяльністю. З позиції сучасних дослідників, компетентнісний підхід спрямований на формування професійних і особистісних якостей, організаторських здібностей, уміння приймати рішення і брати на себе відповідальність, володіння необхідними комунікативними якостями, здатності оцінювати соціальні процеси, визначити місце й роль у них своєї професійної діяльності, знаходити шляхи її вдосконалення.

Впровадження компетентнісного підходу у процесі формуванні дискурсної компетентності майбутніх журналістів сприяє зосередженню його мети на формуванні й розвитку в студентів здатності застосовувати власні мовленнєві стратегії і досвід успішної мовленнєвої ситуації в модельованій професійній діяльності та соціальній практиці.

3. Дотримуємось твердження, що робота з формування дискурсної компетентності майбутніх журналістів стане результативною, якщо буде забезпечено такі лінгводидактичні умови: розвиток монологічного й діалогічного мовлення, удосконалення комунікативних ознак мовлення; формування мовленнєвої креативності; риторизація освітнього процесу; упровадження вправ і завдань лінгвокультурологічного змісту [9].

Відтак, на сьогодні компетентнісний підхід є своєрідним методологічним орієнтиром у формуванні дискурсної компетентності майбутніх журналістів, що окреслює змістові й методичні складники системи навчання і передбачає формування якісних характеристик суб'єктів освітнього процесу [8], серед яких вагоме місце займає належний рівень мовної грамотності, лінгвокреативності та здатності до творчого переосмислення дійсності з наданням відповідної оперативної оцінки суспільним процесам і явищам, а також готовності особистості до саморозвитку та самоорганізації як на етапі навчання, так і в процесі свого подальшого професійного становлення.

Література

1. Равен Дж. Педагогическое тестирование : проблемы, заблуждения, перспективы. Москва: Когито-Центр, 1999. 144 с.
2. Глузман О. В. Базові компетентності : сутність та значення в життєвому успіху особистості // Педагогіка і психологія. 2009. № 2. С. 51–61.
3. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. 2004. № 4. С. 138–143.
4. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї: зб. наук. пр. // Педагогічна освіта: теорія і практика. Серія «Психологія. Педагогіка». 2007. № 7. 202 с.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования // Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.
6. Єрмаков І., Софій Н. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики: наук.-метод. зб. / ред. Єрмаков І. Запоріжжя: Центріон, 2005. 640 с.
7. Жук О. Л. Беларусь: компетентностный подход в педагогической подготовке студентов университета // Педагогіка. 2008. № 3. С. 99–105.
8. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Київ, 2019. 25 с.
9. Кондратенко Н. Методика формування комунікативної компетентності майбутніх журналістів на засадах лінгвокультурології: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Київ, 2018. 24 с.
10. Колісник Ю. Текст і дискурс: проблеми дефініцій // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 111–114.

11. Куликова Л. А. Текст і дискурс як фігури комунікації: мат. всеукр. наук.-пр. інтер.-конф. // Часово-просторова і вікова специфіка німецькомовного тексту. Мелітополь, 2017. URL: <http://nimfilmdpu.mozello.com/vseukraska-nternet-konferencija/movoznavstvo/params/post/1336872/>
12. Буднік А. О. Дискурс у сфері усної і писемної комунікації: лінгводидактична інтерпретація проблеми // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2008. № 50 (2). С. 68–72.
13. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. С. 136–137.
14. Кричевский В. Ю. Профессия – директор школы: монография. Санкт-Петербург: СПбАППО, 2004. 271 с.
15. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. пос. / ред. Пентилюк М. І. Київ: Ленвіт, 2015. 320 с.

Received date 24.01.2020

Accepted date 17.02.2020

Published date 31.03.2020

Живолуп Роман Ігорович, аспірант, кафедра української мови, Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053